

NATUR- OG
MILJØKLAGENÆVNET

Rentemestervej 8
2400 København NV
Telefon: 72 54 10 00
nmkn@nmkn.dk
www.nmkn.dk

**Natur- og Miljøklagenævnets afgørelse
af 8. september 2011
i sagen om fredning af bronzealderlandskabet ved Madsebakke
i Bornholms Regionskommune
(sag nr. NMK-520-00008)**

Indledning

Fredningsnævnet for Bornholm har den 26. februar 2010 truffet afgørelse om fredning af bronzealderlandskabet ved Madsebakke på Bornholm.

Fredningen omfatter et areal på ca. 43 ha, heraf ejer Staten ca. 26 ha og Bornholms Regionskommune ca. 1 ha. Resten er i privat eje.

Fredningssagen er rejst af Danmarks Naturfredningsforening den 15. juni 2006 med henblik på at sikre og forbedre værdien og øge tilgængeligheden af et enestående natur- og kulturlandskab med et stort antal helleristninger, et varieret landskab og en rig natur til glæde for offentligheden.

Fredningsnævnet for Bornholm afviste den 22. maj 2008 at gennemføre fredningen, bl.a. på grund af erstatningens størrelse.

Fredningsnævnets afgørelse blev påklaget til Naturklagenævnet, der den 2. juni 2009 ophævede afgørelsen og hjemviste sagen til fornyet behandling og gennemførelse af fredningen med udgangspunkt i det foreliggende fredningsforslag, dog med en indskrænkning af fredningsområdet.

Fredningsnævnet har herefter truffet afgørelse om fredning af området.

Afgørelsen er påklaget til Naturklagenævnet af flere lodsejere samt af By- og Landskabsstyrelsen (nu Naturstyrelsen).

Fredningsområdet

Landskabsformer

Fra den markante, langstrakte klippeknode Langebjerg (76 meter over havet) og højdedraget fra Anebjerg Høj og syd herfor skråner terrænet fra 90 meters højde til ca. 25 meters højde over havet. Fra de højeste dele af området er der storslåede udsigter mange steder. Mellem Langebjerg og de relativt stejle nordvestvendte skråninger nordøst for Hammersholm strækker sig et øst-vest gående åbent dalstrøg.

Geologi

Hele området er præget af forholdsvis lerede moræneaflejringer på klippegrund. Morænelaget er mange steder ganske tyndt, og adskillige steder er klipperne blottet og slidt af isen. Der er således mange fine eksempler på rundklipper med skurestriber og andre strukturer, som viser isens bevægelsesretning fra øst mod vest i området under sidste istid.

Plante- og dyreliv

Det nærliggende område har et varieret plante- og dyreliv og rummer rester af den tidligere udbredte klippeløkkevegetation med bl.a. orkideen hyldegøgeurt, der forekommer på overdrevet Langebjerg. Hele området har pga. den højtliggende klippegrund og pga. sin høje beliggenhed, hvor der ikke sker tilførsel af næringsrigt vand fra landbrugsopland, et vældigt potentiale til at blive genoprettet som overdrev, hvor den karakteristiske bornholmske klippeløkkenatur kan udvikle sig. Med til denne natur hører spredte bevoksninger af slåen og enebær, fuglekirsebær, vildæble, egetræer samt andre træer og store åbne områder med varieret urtevegetation og bl.a. mange orkideer. Klippeløkkerne har desuden, som andre gode overdrev, en rig fauna af bl.a. sommerfugle og småfugle. Da der også i skovområderne omkring Anebjerg Høj og Hammersholm findes et rigt plante- og dyreliv, er der et stort indvandringspotentiale til fredningsområdet.

Kulturhistorie

Området rummer store kulturhistoriske værdier især i form af helleristninger. Ristningerne findes mest koncentreret på og omkring Madsebakkeklippen i områdets nordøstlige udkant og på de højtliggende klipper øst for Hammersholm. Helleristningsfeltet på Madsebakkeklippen er det største og mest kendte sted med helleristninger i Danmark og derfor en betydelig turistattraktion, som hvert år bliver besøgt af et stort antal turister. I nyere tid er der over en stor del af området afsløret mange nye og interessante helleristninger, hvoraf flere vurderes at være af interesse for offentligheden. Det forventes, at yderligere undersøgelser vil afsløre flere helleristninger og andre kulturspor i området.

Baggrunden for fredningen

Fredningen skal sikre og beskytte kendte og potentielle kulturhistoriske værdier samtidig med, at områdets landskabelige kvaliteter og samspillet mellem landskab og fortidsminder bevares og forbedres.

Fredningen skal endvidere forbedre tilgængeligheden af det enestående natur- og kulturlandskab.

På grund af det dramatiske klippeterræn, det rige plante- og dyreliv, Hammershus Ruin, og det store antal helleristninger og den dermed forbundne forhistorie samt de mange andre gamle kulturspor er beskyttelsen, forvaltningen og formidlingen af det Nordbornholmske landskab af stor betydning både lokalt og nationalt.

Mens der er ganske stor bevågenhed omkring Hammeren, Hammershus og Slotslyngen, har der hidtil været forholdsvis beskeden bevågenhed omkring det landskab, der rejser sig fra Madsebakke ved Allinge-Sandvig til Hammersholm tæt på Hammershus og over for Hammeren.

Gennem de seneste år er der i dette landskab gjort et stort antal opsigtsvækkende fund af helleristninger, herunder bl.a. mange skibe, et par fodspor og heste. Fundene, der dels er gjort i nærheden af de gammelkendte helleristninger på Madsebakkeklippen, dels på markerne syd og sydvest for Anebjerg Høj, hvor landskabet rejser sig til 90 meter over havet, gør området til det mest betydningsfulde med helleristninger på Bornholm og dermed det område i Danmark, der bedst kan fortælle om bronzealderens ristningstradition og billedverden. Dertil kommer, at der er fundet adskillige andre kulturspor fra samme tid som helleristningerne. Arkæologerne forestiller sig derfor, at området gennem lange tider har været en vigtig kultplads og regner med, at der i området kan gøres flere fund af helleristninger og andre kulturspor, der kan kaste nyt lys over helleristningerne og deres betydning.

Planlægning mv.

Området er i *Regionskommuneplan 2005* udlagt som "interesseområde for naturbeskyttelse" samt "særligt landbrugsområde" og "særligt kulturmiljø".

En del af området er omfattet af *Lokalplan 03-09 Langebjerg Hotel og Feriepark* fra april 1988, som er ændret ved et tillæg i marts 1994, og som udlægger det pågældende område til tæt/lav sommerhusbebyggelse eller tilsvarende tæt/lav hotel- og ferieboligbebyggelse.

I området er der enkelte hedearealer, der er omfattet af *naturbeskyttelseslovens § 3*.

Store dele af fredningsområdet er omfattet af *naturbeskyttelseslovens fortidsmindebeskyttelseslinje i § 18*.

Matr.nr. 169 Allinge-Sandvig Markjorder er omfattet af *fredningsdeklaration af 21. oktober 1944* om fredning af klippeløkke med helleristninger, 2050 m². Deklarationen indeholder et forbud mod bebyggelse, beplantning, træfældning, stensprængning m.v. Selvsåning af træ- og buskvækster skal fjernes af ejeren. Agerjorden må dyrkes. Offentligheden er berettiget til at færdes til fods på den uopdyrkede del af arealet.

Matr. 168 og 169 Allinge-Sandvig Markjorder, er omfattet af *fredningsdeklaration af 20. marts 1965*, der indeholder forbud mod anbringelse af installationer eller bygninger af nogen art og mod camping og parkering. Matr. nr. 169 udlægges til fællesareal for beboere af feriecentret "Madseløkke" i form af græsmark eller andre afgrøder til landbruget.

Dele af matr. 46a, 142 og 163 Allinge-Sandvig Markjorder er omfattet af *deklaration af 4. maj 1972*, der bl.a. indeholder en bestemmelse om, at der skal etableres en 5 meter bred let slørende beplantning på den nordlige del af ejendommene, som vist på et vedhæftet kort.

Fredningsnævnets behandling og afgørelse af sagen

Fredningssagen er som nævnt oprindeligt rejst af Danmarks Naturfredningsforening i 2006. Den 22. maj 2008 afviste fredningsnævnet at gennemføre fredningen, bl.a. som følge af erstatningens størrelse.

Naturklagenævnet ophævede efter klage fredningsnævnets afgørelse og hjemviste sagen til fredningsnævnet til fornyet behandling og gennemførelse af fredning med udgangspunkt i fredningsforslaget, dog med en indskrænket afgrænsning af fredningsområdet.

Naturklagenævnet udtalte enstemmigt bl.a., at det foreslåede fredningsområde rummer enestående kulturhistoriske værdier og desuden har landskabelige, rekreative, biologiske og geologiske værdier, som efter nævnets vurdering bør sikres varigt ved en fredning. Nævnet finder, at den forventede relativt store fredningserstatning, der navnlig vedrører det lokalplanlagte område, må ses i forhold til de meget betydelige kulturhistoriske værdier, som området rummer. Ifølge den gældende lokalplan må området kun anvendes til tæt/lav sommerhusbebyggelse eller tilsvarende tæt/lav hotel- og ferieboligbebyggelse. Lokalplanen medfører ikke, at området er undtaget fra kravet om dispensation fra fortidsmindebeskyttelseslinjen. Med de for øjeblikket kendte fortidsminder i lokalplanområdet må det lægges til grund, at lidt under halvdelen af lokalplanområdet ikke er omfattet af fortidsmindebeskyttelseslinjen og derfor vil kunne bebygges uden dispensation fra fortidsmindemindebeskyttelseslinjen. Efter nævnets praksis gives der ikke erstatning for fredning af områder, der er omfattet af fortidsmindebeskyttelseslinjen, idet der er tale om en restriktivt administreret bestemmelse, som der ikke kan forventes meddelt dispensation fra uanset den gældende lokalplan. Ved vurdering af, hvor stor en erstatning, der må ydes ved fredning af det lokalplanlagte område, må det således lægges til grund, at der ikke skal gives erstatning for fredning af arealer inden for den gældende fortidsmindebeskyttelseslinje. Nævnet fandt efter en samlet vurdering ikke, at erstatningen kunne forventes at få en størrelse, som i sig selv ville gøre det betænkeligt at gennemføre en fredning.

Danmarks Naturfredningsforenings reviderede fredningsforslag blev modtaget i fredningsnævnet den 2. september 2009, der efter inddragelse af sagens parter har truffet den påklagede afgørelse.

Fredningsnævnet har i afgørelsen anført, at fredningsområdet findes at rumme enestående kulturhistoriske værdier og desuden har landskabelige, rekreative, biologiske og geologiske værdier. Fredningen har til formål at bevare disse værdier samt - i samspil med øvrige fredede arealer i området - at sikre adgang til naturpleje og formidling af områdets natur- og kulturhistorie, og findes derfor at burde gennemføres som nærmere bestemt i fredningens §§ 1-13 og således, at hele

fredningsområdet overordnet holdes åbent, idet vækst af hjemmehørende lokaltilpassede enkeltstående løvtræer eller løvtræsklynger og buske dog kan etableres, forudsat at udsigten over området ikke forringes væsentligt.

For så vidt angår publikums adgang og anlæg til formidling og rekreative formål finder fredningsnævnet, at der på de fredede arealer kan etableres almindelige publikumsfaciliteter samt toiletadgang. Fredningsnævnet finder det derimod uforholdsmæssigt, og i relation til fredningens hovedformål uønskeligt, at der på de fredede arealer etableres adgang til parkering og overnatning for publikum, herunder også primitive overnatningsmuligheder samt bålhytter til primær brug for publikum. For så vidt angår parkeringsforholdene er det fredningsnævnets opfattelse, at der i nærområdet allerede findes mulighed for offentlig parkering.

I overensstemmelse med det endelige fredningsforslag finder fredningsnævnet, at fredningsområdet på ca. 43 ha bør opdeles i tre delområder således, at beskyttelsen i hovedtræk gradueres som følger:

Delområde A udgør kerneområdet for kendte og potentielle helleristningsfund og pålægges derfor de mest indgribende restriktioner, idet området bør drives uden gødskning og anvendelse af sprøjtemidler og uden nogen form for fysiske indgreb i jordlagene, herunder pløjning, fræsning, gravning og dræning. Kørselsslidtage må ikke forekomme, og området skal primært plejes ved afgræsning. Høslet eller andre former for afhøstning kan dog finde sted, såfremt plantematerialet fjernes fra området. Området skal i det hele taget bevares som et vedvarende, lysåbent naturareal, der skal udvikle sig til overdrev og eventuelt ferske enge. I forhold til det oprindelige fredningsforslag, hvor dette delområde alene omfattede ca. 1,5 ha, er delområdet i det endelige fredningsforslag udvidet til at omfatte ca. 17 ha.

Fredningsnævnet finder, at det udvidede delområdes nære sammenhæng med de nu kendte og potentielle helleristningsfund gør det velbegrundet at afgrænse området som foreslået i det endelige fredningsforslag. Naturklagenævnets afgørelse af 2. juni 2009, hvorefter fredningssagen hjemvises til fornyet behandling og gennemførelse med udgangspunkt i det oprindelige fredningsforslag, findes ikke at være til hinder for denne udvidelse af delområdet inden for den oprindelige afgræsning af fredningsområdet.

Delområde B udgør et større til delområde A tilstødende areal, hvor der forventes flere fund af helleristninger. Området indgår samtidig i en landskabelig, rekreativ, biologisk og geologisk helhed mellem delområde A og allerede fredede arealer på det nærliggende Langebjerg, Anebjerg Høj og Hammersholm, hvor der også er kendte og potentielle helleristningsfund. I dette delområde kan landbrugsdrift i det væsentlige fortsat finde sted som hidtil. Fredningsnævnet finder det ikke forholdsmæssigt i fredningskendelsen at fastsætte bestemmelser om pløjedybde. En bestemmelse herom, og andre bestemmelser for den landbrugsmæssige drift af delområdet, kan om nødvendigt i stedet indgå i den plejeplan, som forudsættes udarbejdet for området inden for de efterfølgende i øvrigt anførte rammer for blandt andet landbrugsmæssig drift af de fredede arealer. For så vidt angår

matrikel nr. 124a Allinge-Sandvig Markjorder, finder fredningsnævnet, under hensyntagen til sammenhængen mellem fortidsmindet Samuel Høj og de øvrige arealer i delområde A, at denne ejendom bør overgå til delområde A, når eventuelle nuværende forpagtnings-/brugsrettigheder udløber.

Delområde C udgør det mindste af delområderne og er karakteriseret ved tilgroet klippeløkke og ferieboligbebyggelse. Delområdet findes ikke udover de generelle restriktioner at burde pålægges yderligere restriktioner udover et forbud mod opdyrkning.

Fredningsbestemmelser

Formål

Hovedformålet med fredningen er

- at sikre og beskytte områdets kendte og potentielle kulturhistoriske værdier med særligt henblik på helleristninger, diger og dyrkningsterrasser samt jorddækkede forhistoriske anlæg,
- at sikre, at områdets landskabelige kvaliteter og samspillet mellem landskab og fortidsminder bevares og forbedres, bl.a. ved at forhindre bebyggelse, stensprængning og terrænændringer mv.,
- at sikre udsyn fra og til helleristningerne i området, og
- at bevare og forbedre levedygtighederne for det vilde dyre- og planteliv, særligt de planter og dyr, der er knyttet til det lysåbne kulturlandskab, som overdrev og græsningsskov, bl.a. ved at skabe bedre kulturlandskabelig sammenhæng samt et grundlag for pleje og naturgenopretning af natur og kultur.

Fredningen har endvidere til formål at skabe gode muligheder for at formidle områdets kulturhistoriske værdier og karakteristiske natur, bl.a. ved at etablere et stisystem i området som leder besøgende rundt i landskabet på passende vis. Stisystemet skal således forbinde fredningsområdet med Langebjerg, Anebjerg Høj og Hammersholm. Foruden stisystemer kan områdets rekreative kvaliteter også styrkes ved at etablere publikumsfaciliteter.

Mål for delområderne

Delområde A udlægges som vedvarende, lysåbne kulturbetingede naturarealer. Målet er at skabe et varieret, sammenhængende kulturlandskab med høj biodiversitet og stor oplevelsesværdi.

Delområde B kan dyrkes i almindelig omdrift. Arealerne kan overgå permanent til delområde A med samme driftsbestemmelser som disse.

Delområde C skal udvikle sig fra tilgroet natur til naturtyperne hede og overdrev, således at der skabes en landskabelig sammenhæng med Langebjerg, som er et klippeløkkelandskab. Arealet skal fastholdes som et lysåbent landskab.

Tilstandsændringer, byggeri, tekniske anlæg mv.

Der må ikke foretages terrænændringer, herunder råstofindvinding, afgravning, stensprængning mv., med mindre det er umiddelbart tilladt i de følgende bestemmelser.

Der må ikke foretages yderligere bebyggelse eller etableres anlæg, herunder transformerstationer, ferie- og fritidsanlæg såsom campingpladser, rekreative anlæg som golfbane, el-, tele- og andre master, vindmøller, vejanlæg, befæstning af eksisterende stier mv., med mindre det er umiddelbart tilladt i de følgende bestemmelser.

Undtaget fra forbuddet er opførelse af læskure og foderhuse til græssende dyr samt hegning omkring naturarealer og enkeltstående træer. Udformning og placering heraf skal forelægges fredningsnævnet til godkendelse.

Der kan opsættes borde og bænke, informationstavler og vejvisningsskilte. Udformning og placering heraf skal nærmere beskrives i en plejeplan.

Der må ikke opsættes fast belysning i fredningsområdet.

Retningslinjer for landbrugsdriften

Området skal holdes åbent, dog kan der plantes enkeltstående træer og træklynger. Beplantningen må dog ikke forringe udsigten over området i væsentlig grad.

Nåletræer, med undtagelse af ene, skal fjernes senest 1 år fra fredningens endelige gennemførelse.

Arealerne må ikke tilplantes med udsigtshæmmende flerårige afgrøder, såsom juletræer, pyntegrønt og energipil.

Svinehold er ikke tilladt.

Arealer i delområde A skal udlægges som vedvarende, lysåbne kulturbetingede naturarealer, som på sigt skal udvikle sig til overdrev og ferske enge. Arealerne må ikke gødskes, og der må ikke anvendes sprøjtegifte.

Der må ikke iværksættes tiltag, der kan indebære en forringelse af fortidsmindernes bevaringstilstand, eksempelvis pløjning, fræsning, gravning og dræning.

Arealer i delområde B kan anvendes til landbrugsdrift eller overgå permanent til delområde A med samme drifts- og plejebestemmelser som disse. Dog overgår matr.nr. 24a Allinge-Sandvig Markjorder, fra delområde B til delområde A, senest når eventuelle bestående forpagtnings/brugsrettigheder for denne lod udløber.

Der må ikke iværksættes tiltag, som kan indebære forringelse af fortidsmindernes bevaringstilstand. Der må herunder ikke anvendes dyrkningsformer, der forudsætter en dybere jordbearbejdning end den, der hidtil har fundet sted i delområdet.

Arealer i delområde C må ikke opdyrkes.

Pleje

Der skal udarbejdes en plejeplan senest 2 år fra fredningens endelige gennemførelse. Planen skal gælde for 5 år og skal herefter revideres efter behov.

Arkæologiske undersøgelser

Fredningen er ikke til hinder for, at der foretages arkæologiske undersøgelser i området i det omfang, det er påkrævet for at tilvejebringe ny arkæologisk indsigt.

Jagt mv.

Jagt er tilladt. Der må ikke udsættes vildt eller tilskuds fodres.

Plejemyndigheden kan dog under nærmere fastsatte betingelser tillade såvel udsætning af vildt som tilskuds fodring.

Offentlighedens adgang

Fredningsområdet skal som udgangspunkt være tilgængeligt for offentligheden, og hegnede arealer skal være offentligt tilgængelige ved etablering af låger, led, stenter eller lignende.

Der skal etableres nærmere angivne stier på de privatejede arealer.

Stier på offentligt ejede arealer skal anlægges, så de har forbindelse med stierne på de privatejede arealer samt de nærliggende områder Langebjerg, Anebjerg Høj og Hammersholm.

Særbestemmelser

Fredningen er ikke til hinder for, at telemasten på matr.nr. 179b Allinge-Sandvig Markjorder og skuret på matr.nr. 173b smst. fjernes. Plejeplanen skal indeholde forslag til en plan for nedtagning af masten, senest ved ophør af den bestående areallejekontrakt.

Der kan etableres publikumsfaciliteter, eksempelvis en formidlingsbygning og fornødne toiletbygninger på matr.nr. 179b Allinge-Sandvig Markjorder samt på den sydøstlige del af matr.nr. 173b smst.

Der må ikke etableres parkeringspladser eller overnatningsfaciliteter, herunder primitive overnatningsfaciliteter samt bålhytter til brug for publikum.

Klager

Fredningsnævnets afgørelse er påklaget til Naturklagenævnet af By- og Landskabsstyrelsen (nu Naturstyrelsen) og af flere lodsejere.

By- og Landskabsstyrelsen finder ikke, at den markante udvidelse af delområde A i forhold til det oprindelige fredningsforslag fra 2006 er tilstrækkeligt begrundet i biologiske eller kulturhistoriske bevaringshensyn. Styrelsen har henvist til, at Kulturarvsstyrelsen i 2006 anmodede fredningsnævnet om at overveje hovedsagelig at overføre matr.nr. 46a Allinge-Sandvig Markjorder til delområde A.

Det er også styrelsens opfattelse, at Skov- og Naturstyrelsens arealer omkring Samuels Høj ikke fordrer den særstatus, der følger af, at arealerne skal overgå til delområde A. Styrelsen erhvervede arealerne i 2009 og har til hensigt at drive dem i overensstemmelse med styrelsens politik for landbrugsdrift, som bl.a. indebærer en skånsom jordbearbejdning uden brug af pesticider og kunstgødning. Efter styrelsens opfattelse vil denne driftsform leve op til de mål, der er beskrevet for delområde A.

Hertil kommer, at en overgang af arealerne til delområde A vil medføre årlige driftstab på 28.000 kr. samt udgifter til etablering af hegning på ca. 50.000 kr. På visse områder vil natureffekten og tilgængeligheden være større ved at bibeholde arealerne i delområde B – gerne med en særlig bestemmelse om den beskrevne driftsform.

Styrelsen har under sagens behandling været fortaler for, at der er sammenhæng mellem eksisterende og planlagte stier. Det bør under sagens behandling i Naturklagenævnet afklares, om de foreslåede stier sikrer denne sammenhæng uden at være til unødige gene for den fortsatte landbrugsdrift.

Lb.nr. 9 (Anna Mogensen) finder, at matr.nr. 173b og 138 Allinge-Sandvig Markjorder bør overgå fra delområde A til delområde B med henblik på fortsat landbrugsmæssig drift. Restriktioner i form af gødskningsforbud og forbud mod anvendelse af sprøjtemidler indebærer, at landbrugsdriften på arealerne må indstilles.

Den på fredningskortet viste vej på matr.nr. 173b fra landbrugsbygningerne til markjorderne ønskes friholdt for offentlig færdsel, således at kørsel med landbrugsmaskiner kan ske uhindret.

Fredningen indebærer, at matr.nr. 122 Allinge-Sandvig Markjorder bliver opdelt i to dele, således at ca. 0,4 ha af ejendommen kommer til at ligge uden for fredningen. Der bør derfor medtages en bestemmelse om, at fredningen ikke skal være til hinder for, at der etableres en vejadgang til den del af matr.nr. 122, der ligger uden for fredningen, via den eksisterende Kastbjergvej mod syd og langs den øvrige del af matr.nr. 122. Ønsket herom skal hovedsagelig ses i lyset af en mulig fremtidig byudvikling i området. Vejadgang via den eksisterende vej til telemasten er ikke

hensigtsmæssig, da denne vej bliver overflødig, når masten fjernes, idet adgang til masten er vejens eneste funktion. Det vil være forbundet med et betydeligt værditab, hvis der ikke kan skabes den ønskede vejadgang i den yderste kant af fredningsområdet.

Publikumsfaciliteter som toiletbygninger mv. bør placeres i sammenhæng med det eksisterende grønne område ved fodboldbanerne i umiddelbar nærhed af opkørslen fra Strandvejen. Den optimale løsning vil dog være en placering på statens arealer.

Lb.nr. 5 (Jørgen Jakobsen og Kirsten Hougaard) har navnlig anført, at i og med deres ejendomme ikke længere er sammenhængende med Madsebakke, er det ikke nødvendigt eller velbegrunder at frede dem. Klagerne vil dog ikke modsætte sig, at matr.nr. 369 Allinge-Sandvig Markjorder bliver omfattet af fredningen.

Lb.nr. 6 (Helle og Søren Johnsen) har ligeledes anført, at i og med den nordlige del af naboejendommen mod øst og syd er udtaget af fredningen er klagers ejendom ikke længere sammenhængende med Madsebakke. Begrundelsen for at medtage ejendommen for at skabe en landskabelig sammenhæng med Langebjerg, som er et klippeløkkelandskab, og som skal fastholdes som lysåbent, er herefter ikke længere til stede. Arealet er ikke lysåbent og har en anden natur og kulturhistorie end Langebjerg, bl.a. har det været anvendt til frugtplantage. Lodsejerne ønsker at rydde op i området og skabe en frugtlund.

Myndighedernes og Danmarks Naturfredningsforenings bemærkninger til klagerne

Såvel *Kulturarvsstyrelsen* som *Bornholms Regionskommune* samt *Danmarks Naturfredningsforening* finder, at den i fredningen fastlagte afgrænsning af delområde A bør fastholdes.

Kulturarvsstyrelsen har påpeget, at arealets beskaffenhed er af afgørende betydning for sammenhængen mellem fortidsminderne i landskabet og fredningen, for forståelsen og formidlingen af fortidsmindemiljøet og for muligheden for at bevæge sig mellem fortidsminderne og i landskabet. Samuel Høj er den eneste nu kendte gravplads inden for området, der kan sættes i relation til Madsebakkekomplekset, og det er derfor vigtigt, at lokaliteten kan ses og opleves som en gravhøj ved at blive markeret tydeligere eller ved evt. at blive genskabt samt ved at forbinde den til overdrevarsarealet omkring Madsebakke med en sti eller et areal, der ligger i overdrev.

Bornholms Regionskommune har tilsluttet sig det af *Kulturarvsstyrelsen* anførte og har yderligere bemærket, at det ikke bør udelukkes, at der etableres enkelte mindre dyrkningsflader inden for delområdet, hvis det skønnes fordelagtigt i forhold til natur-, landskabs- og kulturinteresserne.

Danmarks Naturfredningsforening har påpeget, at delområde A er et kerneområde af stor betydning for sammenhængen mellem fortidsminderne og oplevelsen af oldtidslandskabet samt for formidlingen af den spændende kulturhistorie i området. Det er vigtigt, at området bevares som lysåbent.

For så vidt angår stiforløbet over matr.nr. 173b har *regionskommunen* bemærket, at det er hensigten, at stiforløbet skal følge den eksisterende markvej, hvor der i forvejen er offentlig adgang efter naturbeskyttelseslovens regler. Da området i øvrigt ligger i delområde A og ikke må dyrkes, findes en stiadgang mellem Store og Lille Madsebakke ikke at være til gene for landbrugsdriften.

For så vidt angår en mulig vejadgang fra den fredede del af matr. nr. 122 til den ikke fredede del af denne ejendom har *regionskommunen* og *By- og Landskabsstyrelsen* bemærket, at den fredede og ikke fredede del af ejendommen fortsat kan dyrkes som én sammenhængende mark. Adgang til den dyrkede del af ejendommen kan ske via den eksisterende vej til telemasten, som også giver adgang til den del af ejendommen, der ligger uden for fredningen. Der er således ikke behov for en særlig adgangsvej til den ikke fredede del af ejendommen.

Natur- og Miljøklagenævnets afgørelse

Det daværende Naturklagenævn med nedenstående sammensætning af 9 af nævnets 10 medlemmer har den 15. september 2010 foretaget besigtigelse og holdt offentligt møde og truffet alle beslutninger i sagen:

Lars Busck (formand), Ole Pilgaard Andersen, Leif Hermann, Mogens Mikkelsen, Marion Pedersen, Anders Stenild, Poul Søgaard, Jens Vibjerg og Henrik Waaben.

Sagen er pr. 1. januar 2011 overført til Natur- og Miljøklagenævnet¹.

Nævnet har enstemmigt besluttet at gennemføre fredningen med den afgrænsning af fredningsområdet, som fredningsnævnet har fastlagt.

Der er endvidere enighed om, at den af fredningsnævnet fastlagte afgrænsning mellem delområde A og B fastholdes, idet dog matr.nr. 124 a Allinge-Sandvig Markjorder - med undtagelse af Samuel Høj - bibeholdes i delområde B i lyset af det af Skov- og Naturstyrelsen oplyste om driften på arealet.

Der er enighed om ikke at medtage en "ikke til hinder for" bestemmelse i fredningen med henblik på anlæg af en adgangsvej til den ikke fredede del af matr.nr. 122 Allinge-Sandvig Markjorder.

---

¹ jf. § 28, stk. 5, i lov nr. 484 af 11. maj 2010 om ændring af lov om naturbeskyttelse, lov om miljøbeskyttelse og forskellige andre love samt lov nr. 483 af 11. maj 2010 om Natur- og Miljøklagenævnet som ændret ved lov nr. nr. 1608 af 22. december 2010.

Der er enighed om at fastholde bestemmelsen i § 10 for så vidt angår anlæg af publikumsfaciliteter.

Idet fredningsnævnet for Bornholms afgørelse af 26. februar 2010 ophæves, fastsættes følgende fredningsbestemmelser for det område, der er vist på det medfølgende fredningskort. Fredningen omfatter helt eller delvist de på vedhæftede matrikelfortegnelse anførte ejendomme.

§ 1. Formål

Hovedformål

- at sikre og beskytte områdets kendte og potentielle kulturhistoriske værdier med særlig henblik på helleristninger, diger og dyrkningsterrasser samt jorddækkede forhistoriske anlæg,
- at sikre, at områdets landskabelige kvaliteter og samspillet mellem landskab og fortidsminder bevares og forbedres,
- at sikre udsynet fra og indsynet til helleristningerne i området,
- at bevare og forbedre levedygtighederne for det vilde dyre- og planteliv, særlig de planter og dyr, der er knyttet til det lysåbne kulturlandskab som overdrev og græsningsskov,
- at sikre offentlighedens adgang til området og skabe gode muligheder med henblik på formidling af områdets kulturhistoriske og landskabelige værdier, og
- at sikre mulighed for naturpleje og naturgenopretning i overensstemmelse med de ovennævnte mål.

Delmål

Delområde A

Fredningen skal sikre, at området gennem naturpleje og naturgenopretning udvikles til og bevares som et lysåbent sammenhængende kulturlandskab med høj biodiversitet og stor oplevelsesværdi.

Delområde B

Fredningen skal sikre, at den landskabelige helhed i det dyrkede landbrugsområde med helleristninger fastholdes.

Delområde C

Fredningen skal sikre, at området gennem pleje og naturgenopretning udvikles til et lysåbent naturareal.

§ 2. Omfang

Fredningen afgrænses som vist på fredningskortet.

§ 3. Terrænændringer

Der må ikke foretages terrænændringer. Der må således ikke ske udnyttelse af forekomster i jorden eller foretages opfyldning, planering, stensprængning eller afgravning.

Der må heller ikke ske grøftning eller dræning.

Vedligeholdelse af nedgravede forsyningsledninger kan ske efter fredningsnævnets godkendelse og under overvågning af en uddannet arkæolog ansat ved et statsanerkendt museum.

§ 4. Bebyggelse

Der må ikke opføres ny bebyggelse, herunder skure, boder, jagthytter eller lignende, eller opstilles campingvogne og andre let flytbare indretninger, jf. dog § 8.

Der må heller ikke etableres overnatningsfaciliteter, herunder primitive overnatningspladser samt bålhytter.

Fredningen er ikke til hinder for opstilling af nødvendige læskure til kreaturer, heste, får og geder. Dog kræves fredningsnævnets godkendelse af udformning og placering.

§ 5. Tekniske anlæg og hegn mv.

Der må ikke etableres andre faste konstruktioner og anlæg. Der må således ikke opføres udsigtstårne, vindmøller, master eller lignende, herunder master for luftledninger. Der må heller ikke etableres oplags- og lossepladser.

Der må ikke anlægges campingpladser, sportspladser, motorbaner, skydebaner mv. eller rekreative anlæg som golfbaner og lignende.

Der må ikke opsættes fast belysning eller anbringes hegn.

Fredningen er ikke til hinder for, at der etableres de for landbrugsdriften nødvendige, sædvanlige trådhegn.

§ 6. Landbrugsmæssig drift, tilplantning mv.

Der må ikke etableres frilandsdrift af svin.

Der må ikke ske tilplantning med træer og buske, herunder med flerårige afgrøder som f.eks. juletræer, pyntegrønt, frugtbuske og energipil.

Fredningen er ikke til hinder for, at der på baggrund af en plejeplan kan ske tilplantning med enkeltstående træer og træklynger bestående af hjemmehørende lokaltilpassede løvtræer og buske, såfremt tilplantningen ikke forringer udsigten over området i væsentlig grad.

Fredningen er heller ikke til hinder for, at der på baggrund af en plejeplan etableres læhegn med henblik på at fremme bronzealderlandskabet.

Der kan på baggrund af en plejeplan ske skånsom jordbearbejdning for at fjerne kørespor og grubegriller samt andre landskabeligt uhensigtsmæssige kørespor.

Delområde A

Arealerne må ikke opdyrkes, men må alene anvendes til græsning eller høslet eller henligge som lysåbne naturarealer. Plantemateriale skal fjernes efter høslet.

Arealerne må ikke gødskes, og der må ikke anvendes pesticider.

Der må ikke iværksættes tiltag, der kan forringe fortidsmindernes bevaringstilstand. Der må således ikke ske pløjning, fræsning, gravning, dræning mv.

Hvor der er lokaliseret bopladser og andre fortidsminder, må der ikke ske kørsel, som forårsager slidtage, herunder danner varige hjulspor eller fremmer jorderosion.

Delområde B

Arealerne kan udnyttes til sædvanlig landbrugsmæssig drift eller overgå til delområde A med samme driftsbestemmelser som disse.

Der må ikke anvendes dyrkningsformer, der forudsætter en dybere jordbearbejdning end den, der hidtil har fundet sted i området.

Delområde C

Arealerne må ikke opdyrkes, men skal henligge som naturarealer eller anvendes til græsning eller høslet.

§ 7. Særlige bestemmelser

Telemasten på matr.nr. 179b Allinge-Sandvig Markjorder skal fjernes senest ved ophør af den bestående areallejekontrakt.

Eksisterende nåletræer med undtagelse af ene skal fjernes senest 1 år fra fredningens endelige gennemførelse. Nåletræer, der slører telemasten på matr.nr. 179b, kan dog bibeholdes, indtil masten nedtages.

Det på fredningskortet viste 5 meter brede beplantningsbælte skal bevares og plejes. Beplantningen skal bestå af hjemmehørende lokaltilpassede løvtræarter. Hvor adgangsvejen uden for fredningen til den nye sti, jf. § 8, krydser beplantningsbæltet på matr.nr. 142 Allinge-Sandvig Markjorder, kan der etableres passage i beplantningsbæltet.

Der kan etableres et op til 10 meter bredt beplantningsbælte på matr.nr. 179b Allinge-Sandvig Markjorder som vist på fredningskortet, fortrinsvis bestående af hjemmehørende lokaltilpassede løvtræarter.

§ 8. Offentlighedens adgang, rekreative anlæg mv.

Offentligheden har adgang til området efter de almindelige regler i naturbeskyttelsesloven. Hegnede arealer skal være offentligt tilgængelige ved etablering af låger, led, stenter eller lignende. Offentlighedens adgang til området kan med fredningsnævnets godkendelse begrænses af hensyn til bevaring af fortidsminder samt sikring af plante- og dyrelivet.

Eksisterende veje og stier i området må ikke nedlægges. Der kan med fredningsnævnets godkendelse etableres nye trampestier som vist på fredningskortet. Fredningen er ikke til hinder for, at der med fredningsnævnets godkendelse kan etableres yderligere stier i området med henblik på at skabe forbindelse med de nærliggende områder Langebjerg, Anebjerg Høj og Hammersholm.

Hvor stierne passerer sten- og jorddiger, skal der etableres stenter.

Der må ikke anlægges parkeringspladser i området.

På matr.nr. 179b Allinge-Sandvig Markjorder samt på den sydøstlige del af matr.nr. 173b smst. kan der med fredningsnævnets godkendelse etableres publikumsfaciliteter, såsom en formidlingsbygning og fornødne toiletbygninger. Bygningernes facader skal fremtræde i jordfarver, og tagdækningen udføres af plantemateriale. Bygningerne skal sløres med beplantning bestående af hjemmehørende lokaltilpassede løvtræarter.

Plejemyndigheden kan opsætte borde og bænke, informationstavler og vejvisningsskilte, såfremt den landskabelige oplevelse af området ikke tilsidesættes.

§ 9. Jagt, udsætning af vildt mv.

Jagt er tilladt i fredningsområdet. Der må ikke udsættes vildt eller tilskudsfores.

Udsættelse af oprindelige eller nulevende danske dyrearter, såsom store græssere for at fastholde arealerne som lysåbne naturarealer, må kun ske med tilladelse fra fredningsnævnet.

Der kan med tilladelse fra plejemyndigheden foretages tilskudsfores for at opretholde bestandene af hjemmehørende dyrearter.

§ 10. Arkæologiske undersøgelser

Fredningen er ikke til hinder for, at der foretages arkæologiske undersøgelser i området. Undersøgelserne skal ledes af uddannede arkæologer ansat ved et statsanerkendt museum.

Arkæologiske udgravninger skal godkendes af Kulturarvsstyrelsen og af fredningsnævnet efter forudgående høring af de berørte lodsejere.

Metaldetektorer og andet udstyr, herunder jordradar, må kun anvendes i forbindelse med arkæologiske undersøgelser.

§ 11. Pleje og naturgenopretning

Plejemyndigheden – Naturstyrelsen for de statsejede arealer og Bornholms Regionskommune for de øvrige arealer – gennemfører pleje i henhold til Miljøministeriets bekendtgørelse nr. 1604 af 20. november 2006 eller senere ændringer af denne til opfyldelse af fredningens formål.

Plejen kan bl.a. bestå i fjernelse af trævækst, græsning og høslet samt vedligeholdelse af beplantningsbælter, jf. § 7.

Plejemyndigheden udarbejder senest 2 år fra fredningens gennemførelse en plejeplan for hele fredningsområdet efter forudgående høring af de berørte lodsejere og af Kulturarvsstyrelsen.

Inden plejemyndigheden gennemfører plejeforanstaltninger, skal ejer og bruger underrettes om disse og om, at ejer eller bruger selv kan foretage de pågældende plejeforanstaltninger inden for en nærmere angivet frist. Såfremt ejer eller bruger selv vil foretage plejen, skal dette meddeles til kommunalbestyrelsen inden 4 uger fra underretningens modtagelse. Inden for samme frist kan ejer eller bruger fremsætte evt. indsigelser mod de varslede plejeforanstaltninger. Såfremt der ikke opnås

enighed om disse, foranlediger plejemyndigheden foranstaltningen forelagt for fredningsnævnet, som træffer den endelige afgørelse. Pleje skal udføres, så den ikke medfører udgift, væsentlige gener eller tab for ejer eller bruger.

Fredningen er ikke til hinder for, at der med fredningsnævnets godkendelse kan afbrydes eller fjernes dræn for at skabe den naturlige hydrologi i området, herunder særligt på matr.nr. 138 Allinge-Sandvig Markjorder ved Søren Kilde.

§ 12. Ophævelse af fredninger

Med fredningens gennemførelse ophæves fredningsdeklaration af 21. oktober 1944 og af 20. marts 1965. Fredningen erstatter pkt. 2 i deklaration af 4. maj 1972.

§ 13. Dispensation

Fredningsnævnet kan meddele dispensation fra bestemmelserne i §§ 3-10, når det ansøgte ikke er strid med fredningens formål, jf. naturbeskyttelseslovens § 50, stk. 1.

På Natur- og Miljøklagenævnets vegne

Lars Busck
Fredningskonsulent

Afgørelsen er endelig og kan ikke indbringes for anden administrativ myndighed, jf. § 17 i lov om Natur- og Miljøklagenævnet. Eventuel retssag til prøvelse af afgørelsen skal være anlagt inden 6 måneder, jf. naturbeskyttelseslovens § 88, stk. 1.

Fortegnelse

over ejendomme, der helt eller delvis er omfattet af Natur- og Miljøklagenævnets afgørelse af 8. september 2011 om fredning af bronzealderlandskabet ved Madsebakke i Bornholms Regionskommune

(sag nr. NMK-520-00008)

Hammershom, Allinge-Sandvig Jorder:

Del af 1a

Allinge-Sandvig Markjorder:

23a, 23b, 46a, del af 57c, del af 109, del af 122, 123b, 124a, 138, 141, 142, 163, 164, 165, 168, 169, 173b, del af 179b og 369at